

СБОРНИКЪТЪ

ЗА

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ.

КНИГА XI.

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1894.

Тетовскитѣ паши.

Отъ Г. Тосковъ.

Тетовскитѣ паши, сж остатъкѣ отъ срѣдновѣковния турски феодализъмъ или „спахилъкътъ“, както се викалъ въ Турско. Тази толковъ интересна епоха отъ историята на страната ни е недобрѣ извѣстна и сега, поради оскѣдността на историческитѣ данни. Между туй има още живи хора, които знайтѣ много работи отъ това по прѣданіе и по разказитѣ на които могълъ би да се състави единъ очеркъ на спахилъка у насъ. Ще забълѣжж още, че спахитѣ, въ западна Македония и Дебърско, които обикновено носили титлата паши, сж били едни отъ най-силнитѣ въ Турско, понеже имали подъ властѣта си юначнитѣ арнаути. Най-силни и най-славни отъ всички сж били тетовскитѣ паши, а подиръ тѣхъ скопскитѣ, които сж, както ще видимъ по-подирѣ, отъ едно и сжщо потекло съ тѣхъ.

Долнитѣ бълѣжки за тетовскитѣ паши сж слушани стъ единъ 80 годишенъ старецъ съ чудесна паметъ и съ съ силна страсть да изучва такива работи. Отъ сжщия съмъ слушалъ и даннитѣ за арнаутитѣ въ Тетовско, тия бълѣжки излагамъ при описанието на селата. Виждаше се, че той е неизчерпаемъ изворъ на стари исторически и етнографически работи, но азъ не можахъ да научж повече, пкъ даже и нѣкои работи за пашитѣ писахъ тѣй набързо и вкратцѣ, че ми излѣвож малко тъмни.

* * *

Тетовскитѣ паши сж били феодали на султана. Тѣ били почти наслѣдствени, но за формалность, властелинътъ трѣбало да има назначение съ ферманъ отъ Цариградъ. На султана тѣ били длѣжни да даватъ военна помощъ въвъ врѣме на нужда. Изпратенитѣ на помощъ войници оставали подъ прѣдводителството на своитѣ началници. Освѣнъ туй тѣ внасяли въ касата на султана и малка часть отъ данъка, който събирали въвъ владѣнїята си.

Въвъ вжтрѣшното управление на владѣнїята си тѣ били независими. Относително христианитѣ, това управление било

чисто деспотическо. Впрочемъ, нѣкои отъ пашитѣ имали добри желанія спрѣмо подвластнитѣ си християни, но не сж могли нищо да направѣтъ отъ своитѣ чиновници. Послѣднитѣ били длѣжни само да донасятъ на пашитѣ опрѣдѣленитѣ данѣци. Понеже никой не ги контролиралъ и ограничавалъ, тѣ отъ своя страна страшно мжчели и глобели населението. На християнитѣ пашитѣ гледали като на чеда, които сж длѣжни да хранѣтъ тѣхъ като бащи, тѣй както тѣ отъ своя страна хранѣтъ общия баща султана. Споредъ това, тѣ налагали произволно данѣци на християнитѣ за своето издържанье.

Ето по-главнитѣ данѣци, които се взимали въвв врѣмето на пашитѣ:

Арачъ или данѣкъ за освобождение отъ военна повинность. Арачъ вземали за малки дѣца 8 гр., за 10 годишни 15 гр. и отъ 12 год. нагорѣ — 40 гр. (Сега се взема 60 гр. на глава още отъ рождението до 60 годишна възраст). Арачътъ събиралъ особенъ чиновникъ, нареченъ *арачия*.

Вергия — данѣкъ за право на владѣние недвижима стока. Вергия вземали 500 гр. на *ане* (1 ане е имало 500 уврата земя). Вергията събирали други чиновници, наречени *бирадѣши*.

Бегликъ (данѣкъ на дребенъ добитѣкъ) или *чибукъ*, както го викали тогава, вземали по 20 пари на глава (сега 4 гр. на глава). Понеже нѣмало редовни правителствени тефтери и смѣтки, той се събиралъ твърдѣ нередовно. Бегликчията отивалъ въ селото и, колкото главн се намирали въ него тогава, на толкозъ вземали бегликъ.

Сейменъ-параси — данѣкъ за пасищата, който се опрѣдѣлялъ наистина произволно отъ пашовитѣ чиновници, но билъ незначителенъ, именно 500—1000 гроша на село.

Кафе-одѣжакъ параси се казвалъ данѣкътъ, който пашитѣ вземали отъ агитѣ и дели-башитѣ. То било часть отъ глобитѣ, които послѣднитѣ вземали отъ населението.

На-капа („капа“ наричаме ветхитѣ фесове; „на капа, на фесъ или на глава,“ значи на човѣкъ) — данѣкъ на хората, който вземали и налагали наедно съ вергията. Напрѣдъ този данѣкъ билъ незначителенъ, но Абдуранъ-паша увеличилъ зулума и захванѣлъ да взема по 4 гр. на глава.

Спашилѣкъ вземали на 100-тѣ едно.

Освѣнъ тѣзи данѣци, имало и бакшиши; напр. на гюрговъ-день всѣкой селянинъ поселъ по нѣколко агнета на пашата, на бюлюкъ-башата и на другитѣ аги въ конака, на курбанъ-байрамъ носели овни, на великъ-день яйца, пармаци и др. т. Голѣмитѣ ангари тежали на населението повече отъ данѣцитѣ. Селата едно по едно били длѣжни да орѣтъ, сѣжѣтъ, жѣнѣтъ, вършѣтъ земята по чифлицитѣ на пашитѣ все на

ангария, и то когато пашата заповѣда. Кое отъ данъцитѣ, кое отъ чифлицитѣ пашитѣ владѣли несмѣтни богатства, при всичкия разкошенъ и безъ смѣтка воденъ животъ.

При пашитѣ като помощници въ управлението на държавицата имъ били слѣднитѣ чиновници:

Агата. Агитѣ били нѣщо като началници на изпълнителната, административната и военната власти. Тѣ били най-високитѣ чиновници подиръ пашитѣ, намѣсто които тѣ гледали почти всичкитѣ вжтрѣшни работи на държавата: давни, разправии, кавги и др. т., ползували се почти съ неограничена властъ надъ населението и съ голѣмо влияние прѣдъ пашитѣ. Тѣ сж клали и бѣсили както казватъ; каквото тѣ рѣшавали, то било рѣшено и свършено. Често и самитѣ паши работили подъ тѣхна диктовка. Като военни началници, пашата тѣхъ изпрацалъ въвъ важнитѣ военни прѣдприятія и походи.

Въ тѣзи тъмни и диви врѣмена бойоветѣ бивали придружавани съсъ страшни жестокости и опустошения. Подиръ побѣдата побѣдителятъ ималъ право да граби и заробва, а ако завладѣе ново мѣсто, то ставало неговъ чифликъ. Агитѣ не получавали особена заплата, а било имъ оплѣдѣлено да се прѣхранягъ отъ плячкитѣ, що грабели въ походите си. Понеже съ течение на врѣмето случаетѣ за грабежъ станжали по рѣдени, агитѣ, не по малко разкошни въ живота си отъ пашитѣ, станжали тежъкъ товаръ на населението, отъ което съ глоби и насилствени грабежи се обогатявали. Заплата не се давала не само на агитѣ, но и на всичкитѣ чиновници. Прѣдоставено имъ било да си изваждатъ прѣхраната отъ населението, кой както може. За туй чиновничеството било за населението по-голѣмо и потежко зло, отколкото всичкитѣ данъци, взети наедно. Агитѣ били наслѣдствени чиновници, но често се явявалъ нѣкой новъ юнакъ, надвивалъ агата въ нѣкой бой, добивалъ благоволенieto на пашата и тѣй ставалъ ага. За ага обикновено се избирали хора юнаци, рѣшителни и главно — влиятелни въ мѣстното насѣление.

Бинъ-башия. Бинъ-башиитѣ били военни началници на 1000 души. Тѣ били подъ властѣта на агитѣ и по тѣхна заповѣдъ се изпрацали въ по-маловажни походи или пъкъ придружавали агитѣ въ по-важнитѣ походи.

Байрактаритѣ били началници на 500 души. Тѣ се изпрацали обикновено за усмиряване на възбунтувани мѣста или въ малки походи вѣнъ отъ държавицата. За салтанатъ, когато ходели въ походъ, тѣ носели *таламбази*. Голѣмо страшилище били за християнитѣ тѣзи байрактари съсъ своитѣ дружини! Кога ходели въ походъ, когото срещнели на пътя, убивали го, прѣвъ което село минели, гдѣто казватъ, трѣва не никвало подиръ

тѣхъ въ това село. Тѣ сж главната причина на туй, гдѣто много села покрай пѣтищата се прѣмѣстали въ по-отдалечени отъ пѣтя и по затѣнтени мѣста, а други се потурчвали.

Сейменитѣ били назначени да пазѣтъ тишина вътрѣ въ държавата. Началникъ въ мирно врѣме имъ се смѣталъ байрактарятъ, но тѣ били повече разтурени по бюлюкъ-башиитѣ.

Бюлюкъ-башиитѣ били прѣдначначени да пазѣтъ тишината въ селата и да гонѣтъ разбойницитѣ. Всѣкой бюлюкъ-башия бивалъ назначенъ за опрѣдѣлена часть отъ каазата, дѣто постоянно обикалялъ на чело на една дружина отъ 20—30 души заптиета и вѣрни свои отборъ юнаци. Правото имъ назначение е било да гонѣтъ разбойницитѣ, но, понеже нѣмало никаква правителствена власть въ затѣнтенитѣ мѣста, по които ходели, тѣ, като правителствени хора, разглеждали и разправи отъ различенъ характеръ. Съ вѣстановяванъето на мюдюрлуцитѣ значението на бюлюкъ-башиитѣ паднало само по себе; но въ затѣнтенитѣ планински мѣстности, гдѣто върлуватъ разбойници, и сега има бюлюкъ-башии. Такива мѣста сж: Скопска Църна-гора, Кумановска Козячия, Осоговската часть на Кратовската кааза, часть отъ Гостиварско, Порѣчие, въ Кичевско, въ Дебърца Охридска. Подвизитѣ противъ разбойницитѣ на нѣкои бюлюкъ-башии и насилията имъ върху мѣстното християнско население сж възпѣни въ много отъ народнитѣ ни пѣсни. За бюлюкъ-башия се избираше обикновено човѣкъ рѣшителенъ, смѣлъ и юначенъ. Въ разни врѣмена на много мѣста е имало християни бюлюкъ-башии, какъвто е билъ напр. Кузманъ-Кариманъ при охридския Желадинъ-бега. Освѣнъ сейменитѣ е имало една „тебабия“ отъ 50 „суварии“ (заптиета конници) като гвардия на пашата.

Дели-башиитѣ сж били остатъци отъ яничаритѣ. За да се освободѣтъ отъ тѣхъ, отъ Цариградъ ги изпратили по разнитѣ краища на обширната Султанова империя. Назначението имъ било, съсъ съдѣйствието на мѣстното турско население да държатъ въ покорность християнското население, въвъ възнаграждение за което било имъ прѣдоставено да се прѣпитаватъ отъ вакѣфитѣ. Послѣ тѣ измѣнили на назначението си и почнали да притѣсняватъ и да мѣчатъ населението. Отъ насилственитѣ грабителства тѣ се обогатили, усилили, завладѣли цѣли села и тѣй ставали една особна фракция въ държавата. Прозвището дели-башии, което значи „луди главатарии“, най-добрѣ характеризова дѣятелността имъ. По-послѣ даже пашитѣ срещнали много силно съпротивление отъ тѣхна страна, догдѣто най-подиръ кое съсъ сила, кое съсъ хитрость ги избили и вътрѣбили. Изтрѣбяванъето на дели-башиитѣ, унищожението на тази разрушителна за населението фракция е главната заслуга на пашитѣ въ Теговско. Първитѣ дели-башии носели на

главитѣ си голѣмъ калпакъ отъ кече, високъ до $\frac{1}{2}$ аршинъ. Тѣхния примѣръ послѣдвали послѣ и мѣстнитѣ дели-башии, тѣй щото високиятъ калпакъ билъ отличителна черта въ костюма на дели-башинитѣ.

Финансови чиновници сж били:

Хазнатарятъ. Той държалъ касата и завѣждалъ финансовитѣ дѣла на пашитѣ: прибиралъ данъцитѣ и глобитѣ, опрѣдѣлялъ бюджета за конака и давалъ паритѣ за покупкитѣ въ него. Хазнатаритѣ бивали обикновено довѣрени лица на пашитѣ. Понеже били оставени безъ всѣкакъвъ контролъ и работитѣ си водели почти безъ смѣтки, тѣ бивали обикновено богати наравно съ пашата. Подъ тѣхъ били подчинени другитѣ финансови чиновници: спахиитѣ, арачитѣ, бирачитѣ и другитѣ събиратели на данъци.

Спахитѣ сж останжли още отъ врѣмето, когато турцитѣ завоевали полуострова. Тѣ били юнаци, прѣдводители на дружини въвъ врѣме на завоеванията, а на такива юнаци въ награда за услугитѣ или имъ се отстъпвали всичкитѣ мѣста, които тѣ завладѣвали на свой рискъ, или пъкъ давали имъ само нѣколко села. Така сж произлѣзли спахиитѣ и чифлицитѣ. Спахиитѣ били господари на земята и даже на хората въвъ своето владѣние, но като не могли сами да го работѣтъ, давали го на христианитѣ, отъ които взимали спакхлъкъ, колкото искали. По-послѣ, когато трудолюбивитѣ христиани полека-лека се закрѣпили и добили право да притежаватъ земя срещу опрѣдѣленъ данъкъ, много отъ селянитѣ станжли самостоятелни притежатели на земи, за които тапии имъ давали спахиитѣ. Въ Тетовско спахиитѣ били подчинени на пашата, комуто плащали данъкъ на 100-тѣхъ едно. По-послѣ отъ рѣцѣтъ имъ се отнели всичкитѣ правдини, и тѣ останжли прости чифликъ-сайбии.

Арачии се викали хората, които били назначени да събиратъ арача. Голѣмо страшилище били тѣ за христианитѣ: когато отивали въ нѣкое село, ужасъ и трепетъ завладѣвалъ всичкитѣ селяни! Ходели обикновено съ топузъ въ ржката (топузъ наричали една желѣзна топка $\frac{1}{2}$ —1 ока тежка, съ ежса дървена дрѣжка). Който не даде арача на минутата, когато му се поиска, или който просто се яви прѣдъ очитѣ на арачията, когато е сърдитъ, послѣдниятъ съ единъ топузъ по главата оставялъ го на мѣстото, и туй то! Не съ тежкия арачъ, но съ начина на събиранѣето и съ пакоститѣ си арачитѣ сж станжли причина за потурчванѣето на много отъ Тетовскитѣ и Рѣбанскитѣ села.

Бирачитѣ били събиратели на разнитѣ данъци и глоби.

Освѣвъ тѣхъ имало въ конацитѣ още около 300 други чиновници нехрани-майковци, които не взимали никаква заплата, а се хранили на смѣтка на селата.

Ето въ кратцѣ историята на тетовскитѣ паши.

Основателятъ и родоначалникътъ на този голѣмъ пашински родъ е нѣкой си *Речъ-пала*. Прѣди него въ Тетово управителъ билъ *Куклинъ-бегъ*.¹⁾ Отъ него е останялъ каменниятъ мостъ на Вардаръ при с. *Желино*. Неговъ намѣстникъ останялъ казаниятъ *Речъ-пала*. *Речъ-пала* (пала наричали кълѣфа на сабитѣ; въ прѣвносна смисълъ думата пала се дава прѣкоръ на таква юначни хора, които постоянно носѣтъ сабя или се занимаватъ все съ бой. Такъвъ прѣкоръ се срѣща и сега между турцитѣ и арнаутитѣ) билъ богаташъ, родомъ отъ с. Бицо въ мѣстността Люма (Дукакьинско). Залодозрѣнъ въ невѣрностъ отъ правителството и подгоненъ, той се скрилъ и дълго врѣме се скиталъ изъ държавата подъ друго име. Софийскитъ паша го усѣтилъ, когато билъ въ София, уловилъ го и го прѣпратилъ въ Цариградъ. Тамъ той сполучилъ да добие милостъ и билъ назначенъ за управителъ въ Тетово съ титлата паша. Владѣнието на Речъ-пала, както и на сина му Хасанъ-паша било доста ограничено. Тѣ владѣли само Тетово и сѣверната частъ на Тетовското поле до р. Мъзрача на югъ. Гостиваръ и Гостиварско владѣлъ дели-башата *Топалъ-бегъ*, който не припознавалъ надъ себе си не само Речъ-пала, но и царската властъ. Властѣта му надъ поданицитѣ била слаба. Спахиитѣ, дели-башиитѣ не му се подчинявали и били почти самостоятелни. Нѣмалъ уредба, и въ управлението. Ага нѣмалъ при себе си, данъци на горитѣ и пасищата, бегликъ на овцитѣ и козитѣ нѣмало въ негово врѣме; взималъ данъкъ само отъ онѣзи, които му били посочвани отъ кметоветѣ, понеже нѣмалъ списъци на поданицитѣ си. Арачъ не взималъ. Данъцитѣ уредилъ чакъ внукъ му Реджебъ-паша съсъ съдѣйствието на силния си ага Ислямъ.

По покана на царя, Речъ-пала на стари години отишълъ съ 500 души „на имдаты“ (на помощъ) на царя въ Кюня (Мала-Азия) противъ нѣкой немирникъ. Тамъ билъ убитъ и погребенъ. Надъ гроба му било издигнато тюльбе, като на знаменита личностъ.

Асанъ-паша. Слѣдъ смъртъта на Речъ-пала, станжли скопскитѣ бейлери и искали да усвожтъ Тетовския пашалъкъ. Разалиитѣ въ Цариградъ, подкупени, дали право на Асанъ-паша, синъ на Речъ-пала, комуто и се издало царски ферманъ за пашалка въ Тетово. Той господарувалъ 22 год. Види се, господаруванъето му е било мирно и тихо, та нищо не се приказва за него. Той не направилъ почти никакви реформи въ управлението, нито уголѣмилъ владѣнието на баща си. Отъ него е останяла въ Тетово кулата къдѣ конацитѣ. И самитѣ паши не били рахатъ и намѣсто палати правили кули, крѣ-

¹⁾ Вж. притурената бѣлѣжка въ края на статията.

пости, които да имъ служатъ и за конаци, и за отбрана, защото нѣкой делибаша, недоволенъ отъ тѣхъ, или властолюбивъ, можель да ги нападне ненадѣйно и да имъ присвои властта и владѣнието. Още прѣвъ живота си той опрѣдѣлилъ за свой наслѣдникъ единствения си синъ Реджепа, послѣ Реджепъ-паша.

Реджепъ-паша. Властвуванъето на Реджепъ-паша е отбѣлѣзано въ историята на Тетово съ нѣколко доста похвални подвизи въ полза на държавата: съ уреждане вътрѣшнитѣ работи на пашалѣка, съ разширение владѣнията и съ усмиряване на много отъ непокорнитѣ вътрѣшни и немирни съсѣдни делибашии. Тѣзи реформи той направилъ не толкозъ съсъ своята власть, колкото съсъ силата и юначеството на прѣдприемчивия и силния си ага Ислямъ Пупунца. Съ негово съдѣйствие той повече отъ всичкитѣ други паши съсипалъ и кандърдисалъ дели-башииѣтѣ, а съ чифицитѣтѣ, които присвоилъ отъ тѣхъ, много обогатилъ фамилията на пашитѣ. Отъ него е останъло голѣмото днешно Тетовско теке. Въ негово врѣме имало единъ дервишъ, който седѣлъ подъ единъ джбъ на мѣстото на сегашното теке, гдѣто набожнитѣ хора отъ Тетовско му носели милостиня, за да се прѣхранва. Когато на Реджепъ-паша дошло пашинското рудбе, дервишѣтѣ му казалъ, че това станъло благодарение на неговитѣ молитви. Въ награда на това пашата му направилъ на неговото мѣсто едно здание — „теке“. Съсъ съдѣйствието и пожертвуванията на пашата, полека-лека това теке обогатявало се, расширявало и украсявало, догдѣто се получило днешното извѣстно Тетовско теке.

На 25 години Реджепъ-паша се оженилъ за една арнаутка отъ скопскитѣ Амбереджии. До 40 години той нѣмалъ дѣте. На 40-та година отъ тази му жена се родилъ *Дервишътѣ*. Когато дѣтето му пораснъло, той го изпратилъ въ Коня да се учи на дервишлѣкъ. Той изучилъ дервишката философия и за туй отъ послѣ добилъ прозвището *Дервишъ*.

Въ негово врѣме Матевцитѣ въ Сърбия дигнъли бунтъ противъ царя. За умирение на този бунтъ билъ изпратенъ прочутиятъ Ислямъ Пупунца, ага на Раджепъ-паша. Съ помощта на силнитѣ арнаути отъ Тетовско и на други нехранимайковци арнаути, които се присѣдинили при дружината му въ Гилянско, той усмирилъ бунта, жестоко наказалъ бунтовницитѣ и на връщанъе, по обичая, завелъ съсъ себе си като робъе Михаила, войвода на една силна сръбска дружина, и сестра му хубавата Миляна, които въ Тетово били потурчени. Михаилъ направилъ бегъ, наименували го *Махмудъ* и го поставили да живѣе въ конацитѣ срещу главната Тетовска джамия. Съ негово съдѣйствие дѣдо Кирилъ Пейчиновичъ отворилъ Лѣшанския манастиръ, когато дошелъ отъ скопския Марковъ-ма-

настиръ. Миляна станѣла ханѣма на пашата. Отъ нея той добилъ *Абдуранъ-паша*, *Вели-бега* и *Джеладинъ-бега*. Отъ любовь къмъ хубавата Миляна, той силно обичалъ тѣзи три дѣца, особено по-старото, Абдурамана, когото и направилъ свой наслѣдникъ.

Въ сѣщото това врѣме явилъ се бунтъ противъ царя и въ Гърция. За имдатъ на царя за потушение на тоя бунтъ билъ изпратенъ забѣлѣжителниятъ бинбашия на Реджепа, Тене-бинбаши. На връщанье отъ тамъ Тене-бинбаши донесълъ на Реджепъ-паша като робье Бежетъ-ага и сестра му. Бежетъ-ага билъ назначенъ за арачия, а сестра му станѣла ханѣма на пашата. Отъ нея Реджепъ-паша добилъ Амзи-паша, който по-послѣ станѣлъ Скопски-паша, и Хасанъ-паша, който станѣлъ паша въ Щипъ.

Казахъ, че пашуванъето на Реджепа е отбѣлѣзано съ унищожението на делибашитѣ и съ присвояванъето на Гостиваръ. Видѣхме, че Гостиваръ и Гостиварско владѣлъ безъ царско позволение и назначение дели-башията *Топалъ*. За да му отнеме владѣнието, Реджепъ-паша му отворилъ бой. Отначало Топалътъ юнашки се билъ, надвилъ пашовитѣ войски и начело на своитѣ гостиварци потеглилъ за Тетово, дошелъ до село Рѣчица и се готвелъ да прѣвземе и усвои и самото Тетово. Трѣбва да се забѣлѣжи, че гостиварци и тетовци силно се мразили и гонили. При Рѣчица Топалътъ билъ убитъ отъ пашови хора съ хитрость. Слѣдъ неговата смъртъ войската му се разтурила, и пашитѣ усвоили Гостиваръ и Гостиварско. Отъ начало тѣ управлявали Гостиваръ направо отъ Тетово, гдѣто гостиварци си носѣли и данъка. Въ Гостиваръ пращали свой човѣкъ само въвъ вторникъ на пазара. По-послѣ установили тамъ постоянни намѣстници, които живѣли въ с. Здуные, дѣто и сега стоѣтъ палатитѣ имъ.

Ага на Реджепа билъ Ислямъ Пупунца, който билъ родомъ отъ Тетово и произхождалъ отъ най-старъ и най-силенъ на това врѣме оджакъ въ този градъ. Пупуновци и днесъ сѣ най-главната фамилия въ Тетово. А на негово врѣме фисѣтъ му билъ тѣй силенъ, щото Ислямъ веднажъ да мигнелъ съ око̀то могълъ да дигне на крака 500 „пушки“ (хора въоружени). Освѣнъ това Ислямъ Пупунца билъ уменъ и юначенъ. Той билъ на ръстъ високъ, червендалестъ, здравъ човѣкъ. На Реджепъ-паша именно такъвъ човѣкъ трѣбвалъ, защото само чрѣзъ такива хора той могълъ да усмири непокорнитѣ бейлери и делибашии и да си утвърди властѣта надъ тѣхъ. За туй Реджепъ-паша прибралъ Пупунца при себе си и го направилъ свой ага. Този Ислямъ-ага е, който усмирилъ Матеевцитѣ въ Сърбия. Споменътъ му е спасенъ въ названието на Ислямъ-аговото кафене, дѣто обик-

новено се събирали неговитѣ хора. Не по-малко отъ него билъ забѣлѣжителенъ бинбашията му Тене-бинбаша. Както видѣхме, наслѣдственото право на агитѣ отнемали други юнаци хора. Ислямъ не билъ отъ онѣзи хора, на които нѣкой би могълъ да отнеме на сила агинството, но понеже нѣмалъ наслѣдникъ, подиръ него билъ назначенъ за ага Сульо Дзърдза.

Сулиманъ или *Сульо Дзърдза* билъ родомъ отъ с. Дзърдзоо на р. Бѣли-Дринъ, между Призренъ и Дяково, поради което носилъ прозвището Дзърдза. И сега въ селото му стои кулата. При пашата той билъ изпървенъ сейменъ, послѣ станжалъ тебабия (влѣвъль въ гвардията на пашата). Когато билъ тебабия, съ хитрость ношно врѣме той убилъ нѣколко делибашии, противници на пашата. За това му геройство пашата го обикнжалъ и слѣдъ смъртта на Исляма го направилъ свой ага.

Сульо заедно съ *Циле Челопечаниецъ* прѣвзелъ на Амзи-паша Качаникъ и Скопье отъ *Кумбараджиитѣ* (това станжло прѣди 80 години); ходилъ на помощ на царя дору въ Мала Азия, станжалъ ага на Амзи-паша и се билъ при Бабуна съ царскитѣ войски на свой рискъ и противъ волята на господаря и началника си. Сульо ималъ 2-ма синове. По-стариятъ отъ тѣхъ Хасанъ-ага отишелъ съ редицитѣ въ Цариградъ, гдѣто и умрѣлъ, а по малкиятъ, Селимъ-ага, билъ убитъ въ Тетово отъ свои частни неприятели.

Реджепъ-паша властвувалъ 50 години. Още на живота си той опрѣдѣлилъ за наслѣдникъ Абдурамана, по-стария синъ отъ любимата му Миляна. Дервишътъ, щомъ се научилъ, че баща му е боленъ, дошелъ въ Цариградъ съ намѣрение да си присвои наслѣдството, като първороденъ синъ на баща си. Но за да се назначи паша, споредъ приетия обичай, трѣбвало да се поиска мнѣнието и съгласието на властующия паша, а когато попитали послѣдния, той намѣсто отговоръ изпратилъ Абдурана въ Цариградъ, да вземе лично фермана, та дано се побърка на Дервиша, да не направи нѣкой дубара. Когато Дервишътъ се върнжалъ отъ Цариградъ, Реджепъ-паша не го приелъ въ Тетово, а му заповѣдалъ да иде въ Призренъ. Тамъ Дервишътъ останжалъ господаръ на старитѣ имущества на тѣхния родъ, оженилъ се за нѣкоя мома отъ призренскитѣ Амбереджии и прѣкаралъ въ неизвѣстность цѣлия си животъ. Отъ другитѣ синове на Реджепа Вели-бегъ станжалъ управителъ на Кичево, Джеладинъ му станжалъ наслѣдникъ, Амзи-паша станжалъ паша въ Скопье и Хасанъ-паша — въ Щипъ.

Абдуранъ-паша. Въвъ врѣмето на Абдуранъ-паша се отличилъ братъ му Вели-бегъ, който прѣвзелъ Кичева отъ Кьоръ-бега, присѣднилъ я на Тетовския пашалъкъ и станжалъ ѝ управителъ. Кьоръ-бегъ билъ родомъ отъ Дебъръ, гдѣто билъ

напрѣдъ дели-баша. Той се отличавалъ съ голѣма свирѣпостъ въ управлението, поради което населението въ Кичевско го много мразело. Въсползуванъ отъ това, Вели-бегъ лесно го надвилъ, убилъ го и го замѣстилъ.

Синътъ на Къоръ-бега още дѣте билъ заробенъ въ Тетово. Когато биела чумата, дѣтето го отнесли по заповѣдъ на пашата въ с. Саракинци. Тамъ го убилъ нѣкой си Алябакъ, чибукчия на бейлеритѣ или пашовитѣ синове. Абдуранъ паша люто наказалъ за това Алябака, като го посѣкълъ въ срѣдъ чаршията!

По-послѣ пашата изпратилъ братята си Вели-бега и Амзи-бега начело съ 2,000 души войска въ Гърция въ 1814 год. При обсаждането на единъ градъ Вели-бегъ билъ убитъ, а Амзи-бегъ прѣвзелъ града, въ награда на което билъ възвишенъ въ чинъ паша.

Вели-бегъ е направилъ днешнитѣ пашовски конаци въ с. Желино. Той ималъ единъ синъ Мехмедъ, който послѣ станжалъ Мехмедъ-паша. Когато по-послѣ тетовскитѣ и скопскитѣ паши бидохъ изпратени въ Цариградъ на заточение, заедно съ тѣхъ билъ и този Мехмедъ-паша. Тамъ той останжалъ ученикъ на едно медрезе, послѣ полека-лека се е повишавалъ и е станжалъ първо валия въ Янина, а послѣ и прѣдсѣдатель на Държавния съвѣтъ. Въвъ врѣме на българското въстание, като прѣпоръчвалъ на султана много рѣзки мѣрки противъ българитѣ, той билъ отчисленъ отъ високия постъ и билъ назначенъ за валия въ нѣкой турски островъ въ Егейското море.

Ага на Абдуранъ-паша билъ Сюльо-Дзърдзо. Нѣколко врѣме Дзърдзо билъ намѣстникъ на Абдуранъ-паша въ Гостиварско. И сега се слави между населението свадбата му, която съ величието и блѣсъка си надминавала пашиинскитѣ свадби.

Отъ Абдуранъ-паша е останжалъ мостътъ на рѣка Пеня кждѣ укюмата.

Амзи-паша, подиръ смъртта на брата си Вели-бега, станжалъ управитель въ Кичево. Когато Амзи-паша билъ въ Кичево, съ името и влиянието си въ Цариградъ, издѣйствувалъ си царски ферманъ за Скопье. За туй напустяжалъ гр. Кичево, който отново подпадналъ подъ властта на Заяжкитѣ (отъ с. Заязъ, Кичевско) делибашии, които я управлявали до въвеждането на новия режимъ.

Скопье до това врѣме билъ подъ властта на скопскитѣ бейлери, които отъ калето юнашки бранили града противъ всѣ-какви нападатели отвънъ.

Понеже Амзи-паша знаелъ, че скопскитѣ бейлери нѣма да му прѣдадѣтъ града доброволно, ако и да има царски ферманъ, то той рѣшилъ да влѣзне въ Скопье съсъ сила. Абдуранъ,

като желаелъ да се освободи отъ властолюбивия си братъ, на драго сърдце му обѣщавъ помощъ: той му изпратилъ на помощъ 3—4,000 души съ агата си Суля Двѣрдза и съ юнакътъ Циле Челопечанецъ начело.

Цѣльта на похода била Скопье, но да се иде въ Скопье прѣвъ Дервена било невъзможно, та за туй прѣвъ село Вратница, прѣку Люботърнъ тѣ излѣзли въ Качаникско. Да излѣзнятъ оттамъ въ Скопското поле прѣчелъ имъ гр. Качаникъ: за туй тѣ прѣвзели това градче. Амзи-паша билъ уменъ и далековиденъ човѣкъ. Като ималъ слаба надежда да прѣвземе Скопье само съ дружината си, той намислилъ да притегли на своя страна християнитѣ отъ околността и качаниклиитѣ. Съ тази цѣль, той още отъ Тетово взелъ храна за цѣлата дружина, за да не додѣва на населението. Строго запрѣтилъ на дружината си всѣкакви пакости и грабежи и както при прѣвзиманъето на Качаникъ, тѣй и послѣ се показалъ особено милостивъ и любезенъ къмъ качаниклиитѣ. Отъ Качаникъ, съсъ съдѣйствието на качанаклиитѣ, Сульо се приближилъ до Скопье и съ хитростъ прѣвъ една нощъ се вмѣкнжалъ вжтрѣ въ него и даже въ калето. На заранята се разчуло, че „грашаритѣ“ (така прѣкарвали въ Скопье тетовцитѣ) навлѣзли въ града и го усвоили. Амзи-паша се прогласилъ за паша, взелъ въ ржцѣтѣ си властѣта, а Сюлейманъ Двѣрдза се върналъ съ дружината си въ Тетово гордѣ, че достойно изпълнилъ мисията си.

Въ Скопския папалѣкъ влизали Куманово, Паланка, Кратово, Кочани съ Малешъ, Радовишъ и Щипъ. За управителъ въ Щипъ Амзи назначилъ брата си Хасанъ-паша, съ когото братски дѣлилъ богатствата, а той билъ управителъ на останжилитѣ градове.

Като управителъ на такива обширни владѣния Амзи-паша добилъ титлата „царски везиръ“. Живѣлъ въ конацитѣ въ скопската махала Чаиръ и въ с. Бардовци (въ долината на Лѣпенецъ на 2 часа отъ Скопье), които той самъ направилъ.

Амзи-паша билъ кжсъ на рѣсть, но юнакъ и уменъ човѣкъ. Справедливо забѣлѣзватъ за него арнаутитѣ, че ималъ 25 ока месо, но 100 ока умъ. Той много съчувствувалъ на християнитѣ и имъ помагалъ. Той билъ и добъръ управителъ; сандърдисалъ не само делибашитѣ, но и обикновенитѣ разбойници, и умиротворилъ страната, както може да се забѣлѣжи отъ слѣдния анекдотъ.

Веднажъ на нѣкой кираджия се изгубили въ Кумановско коньетѣ. Той дошелъ въ Скопье и се оплакалъ на Амзи-паша, че прѣвъ нощѣта, когато той спалъ, коньетѣ му се откраднали отъ пасбището. На забѣлѣжката на пашата, че той не трѣбвало да спи, кираджията смѣло кавалъ, че той не считалъ за нужда

да пази коньетѣ, защото билъ увѣренъ, че Амзи-паша не спи и пази всичко. Тѣзи думи подигнали честолюбието му, и той на часа заплатилъ на кираджията коньетѣ, като научилъ адреса му. На другия день прогласилъ, че, който ги е откраднѣлъ, трѣбва да ги донесе самъ, ако не иска да бѣде примѣрно наказанъ.

Страхътъ отъ неговата строгостъ билъ тѣй силенъ, щото дѣйствително на третия день крадецътъ ги довелъ самъ, като искалъ отъ пашата прошка за направеното му прѣстѣпление. Тази негова строгостъ е направила името му незабравимо за цѣло Скопско.

Азъ намѣрихъ спомени за него дори въ с. Зелени-градъ, затѣнато въ лоното на Осоговскитѣ планини. Неговата привързаностъ къмъ христианитѣ била тѣй голѣма, че прѣдъ тѣхното добро той прѣвзиралъ дори интереситѣ на царя.

По думитѣ на една баба отъ това село, когато селскитѣ бирачии дохождали да събиратъ за царя даждие върху стоката, той прѣдварително изпращалъ хора въ селата да прѣдизвѣстятъ за това селянитѣ, за да скриватъ стоката си и да плащатъ, колкото се може по-малко.

Бабата, която ми разказваше това, притури, че въ негово врѣме грабителствата и притѣсненията почти били прѣкъснѣти и че христианитѣ блаженствували при него. Тя, като споменува настоящето положение на тѣхния знаменитъ край, съ въздишка припомняше си името Амзи-паша.

Амзи-паша умѣлъ да избира чиновницитѣ си. Когато всичкитѣ други паши избирали за аги диви арнаути, той си избралъ за такъвъ Цилета Челопечанецъ. (Името Циле е скратеното име Василъ; прочее, трѣбва да се прѣдполага, че Циле е билъ потурченъ българинъ). Циле, торбешъ, родомъ отъ с. Челопеки, билъ голѣмъ юнакъ и забѣлжително честенъ човѣкъ.

Той билъ още при Реджебъ-паша сувария. Когато останѣлъ при Амзи-паша, той правилъ просто чудесии. Чуе ли, че нѣкой зулумкяръ додѣва на христианитѣ или е противъ пашата, взема 20—30 души сеймени, ношно врѣме отива въ къщата му, отрѣзва му главата и я донася на пашата, комуто долага за безчинствата на убития. Отъ неговата рѣка при неговата хитростъ не е могълъ да се укрие и най-искусниятъ разбойникъ, и съ това той е много спомогнѣлъ на пашата въ умиротворяването на владѣнието му.

Особена заслуга лично на пашата той направилъ съ това, че умирилъ всичкитѣ амбереджии и спахии, които или избилъ, или ги заставилъ отъ страхъ да се подчинятъ на пашата. За тѣзи услуги пашата направилъ Цилета свой ага, съ което много сполучилъ.

За хазнатарь Амзи-паша назначилъ българския първенецъ въ Скопье х. Трайка. Въобще нашиятъ край въ турско врѣме не е ималъ такива силни чорбаджии, каквито сж били чорбаджитѣ въ Горня-България, противъ които тѣй силно ратуватъ българскитѣ патриоти Любенъ, Ботевъ и пр.; но въ разни врѣмена и тукъ се явявали силни влиятелни прѣдъ правителството хора, които играели видна роль не само въ народа, но и прѣдъ правителството. Такива били Голѣмъ или Паша-Димко, Д-ръ Мишайковъ и Д. Робевъ въ Битоля, М. Купшовъ въвъ Велесъ, М. Панайотъ въ Щипъ и др.

Отъ тѣзи силни хора е билъ и х. Трайко. Той се ползувалъ съ такъво влияние прѣдъ папата, че отъ бѣсилката е свалялъ човѣка съ една дума. А ргорос ще кажж, че съ това си влияние той е оказалъ важни услуги на христианитѣ изобщо и на българитѣ частно. Той още тогава е копаелъ коренитѣ на грѣцкитѣ владици които мразелъ до кости; той е главно дѣйствувалъ да се позволи на христианитѣ, да си направжтъ въ Скопье днешната катедрална черква Св. Богородица. Отпослѣ той за спасение е билъ принуденъ да стане руски подавникъ, нѣколко врѣме е изпълнявалъ длѣжността на руски консулъ въ Скопье и е велъ живо участие въвъ въвражданъето на българитѣ въ Скопье и въ борбата имъ противъ грѣцкитѣ владици.

Въвъ врѣмето на Амзи-паша арнаутитѣ отъ Лабъ и Голабъ (Прищинско) обрали христианитѣ въвъ Власотница и се готвили да нападнжтъ Сърбия. Туй станжло, когато била регентка Милошица—майката на Михаила. Регентката се оплакала чрѣвъ Русия на султана отъ това. Султанътъ заповѣдалъ на Амзи-паша да усмири немирнитѣ арнаути и да ги накаже, за което му изпратилъ на помощъ и войска отъ арапи.

Амзи-паша изпратилъ една армия отъ около 50,000 души отъ арнаути и арапи да усмиржтъ немирнитѣ лабчани, заповѣдалъ имъ строго да накажжтъ немирницитѣ и имъ позволилъ грабежъ и пѣнство. На пжтя арнаутитѣ счели за обида да се боржтъ съ братята си за защита на сърбитѣ. За туй намѣсто на Лабъ, тѣ се приготвили да нападнжтъ на Сърбия, но отъ тая мисль се отклонили и най-подиръ върнжли войската назадъ. И тѣй, Амзи-паша за първъ пжтъ останжлъ засраменъ прѣдъ господаря си.

По отношение къмъ султана Амзи-паша играелъ двулична роль. Когато въпросътъ се касаелъ за неговото владѣние, той прѣдпочиталъ интереситѣ на поданицитѣ си прѣдъ царскитѣ интереси; на царя се показвалъ всекога за вѣренъ, а прѣдъ другитѣ пашалари е лицемѣрилъ, че е съ тѣхъ.

Сжщинската му боя излѣзла на явѣ въ битката на арнаутитѣ съ царскитѣ войски. Когато излѣзло разпорежданъето на султана

да се взиматъ редици отъ всичкитѣ мусулмани, и царскиятъ везиринъ излѣзълъ съ редовна войска да налага новия режимъ; арнаутитѣ се подигнали противъ царя и му отворили бой. Водителъ имъ станъли шкодренскиятъ Мустафа-паша, човѣкъ смѣлъ и рѣшителенъ. Мустафа-паша прѣдварително взелъ съгласието на тетовския, вранския и прищенския паши. На чело на една армия отъ 100,000 души тѣзи пашалари съ агитѣ си въ 1826 год. потеглили на бой противъ царския везиръ, който седѣлъ въ Битоля. Войскитѣ си разпрѣдѣлили въ Прилѣпъ и прилѣпскитѣ села, дѣто чакали везира. Тукъ войскитѣ били подъ управленieto на агитѣ, а самитѣ пашалари стояли на Бабунския ханъ Църници, отдѣто давали разпореждания по общо съглашение. Везирътъ излѣзълъ отъ Битоля, разположилъ войскитѣ си на Садово поле, 1¼ часъ на югъ отъ Прилѣпъ, а топоветѣ курдисалъ по височинитѣ надъ Прилѣпъ. Прѣдъ видъ на туй арнаутитѣ се разположили по долината на прилѣпската рѣка. Боятъ отворилъ везирътъ съ топоветѣ си. Въ първитѣ още залпове на топоветѣ хилядници отъ беззащитнитѣ арнаути паднали поснопница. При гледката на труповетѣ на падналитѣ и отъ рева на топоветѣ страхъ и трепетъ завладѣлъ арнаутитѣ, които въ безредие се разиръснали да бѣгатъ, кому къдѣто виждатъ очитѣ! Обаче по-голѣмата частъ отъ тѣхъ пакъ се събрали на Бабуна при пашаларитѣ. Тукъ послѣднитѣ рѣшили да дадѣтъ второ сражение на везира, като се надѣвали, че топоветѣ не ще му вършатъ работа въ това планинско мѣсто. При извѣстието за туй, везирътъ потеглилъ съ топоветѣ и войскитѣ все край планината и се разположилъ на Прѣслобъ надъ с. Ораовецъ и надъ самитѣ глави на арнаутитѣ. Когато вече всичко било готово за бой и отъ двѣтѣ страни, явила се измѣна въ лагера на арнаутитѣ, и тѣ се разтурили, безъ да се удрѣжтъ. Амзи-паша наистина се съгласилъ съ Мустафа-паша, но туй било лицемерно. Още напрѣдъ той скроилъ да улови Мустафа-паша и да го прѣдаде въ царски рѣцѣ, за да послужи на султана. Съ тази тайна мисълъ той, подъ прѣдлогъ, че ще командува своята войска, отишелъ самъ на бойното поле при Прилѣпъ и заповѣдалъ на Сульо и на Цилета да се отстранѣтъ, съ което немалко съдѣйствувалъ да се разбѣгатъ шкодралнитѣ. Слѣдъ първата побѣда на везира, Амзи-паша се рѣшилъ открито да вземе страната на царя. Той се впусналъ съсъ своята войска да улови и зарови Мустафа-паша, но не му го далъ братъ му Абдуранъ, защото далъ „беса“ на Мустафа-паша, че ще му бѣде вѣренъ. При тѣзи раздори арнаутитѣ трѣтили на бѣгъ. Амзи-паша прѣварилъ другитѣ и се опиталъ да улови Мустафа-паша на моста въ Велесъ; но и тукъ Абдуранъ съпротивилъ се на това и го оттървалъ; чекалъ го въ Качаникъ, като прѣд-

полагалъ, че Абдуранъ ще си отиде въ Тетово и нѣма да му се противи, но Абдуранъ разбралъ това и прѣвелъ Мустафа-паша откъмъ Куманово прѣко Църна-гора прѣвъ Гиляни и Прищина. Оздравенъ отсамъ съ подържката на Амзи-паша, везирътъ се спусналъ да гони Мустафа-паша дори до Шкодра, гдѣто го обсадилъ. Асанъ-бегъ, агата на Мустафа-паша, юнашки бранилъ града противъ везира въ продължение на 3 мѣсеца. Чакъ когато той билъ убитъ, везирътъ сполучилъ да се вмѣкне въ града; прѣвелъ го, заробилъ Мустафа-паша и го изпратилъ на заточение въ Цариградъ.

Тамъ той билъ скоро освободенъ, но не могълъ пакъ да се завърне въ Шкодра и останалъ съ пенсия да живѣе въ Цариградъ. Отъ Шкодра везирътъ отишълъ противъ Муя въ Нови-Пазаръ.

А Амзи-паша добилъ голѣма честъ прѣдъ царя. Той билъ възвишенъ въ „*учтулмя*“ — чинъ по-високъ отъ везирския.

Слѣдъ малко Амзи-паша се спрѣчкалъ съ брата си Абдуранъ-паша. Роботата дошла до бой, и въ м. май тѣ изпратили единъ противъ други войски, които се срещнали при с. *Ласце*. Прѣдъ самия бой посрѣдници поутомили духоветъ на пашитѣ и на войскитѣ и тѣй отстранили братоубийствената война. Войскитѣ и на двамата се върнали на мѣстата си.

Обаче, разправията помежду имъ още продължавала и се отнесла най-подиръ въ Цариградъ, гдѣто отишли и двамата. Тамъ имъ разрѣшили разпрата спогодително и слѣдъ 2 години тѣ се върнали по мѣстата си помирили. Слѣдъ врѣме и двамата паднали въ немилость прѣдъ царя, биле заподозрѣни и дигнати въ Цариградъ около 1840 год. Подиръ тѣхъ били дигнати Асанъ-паша, братъ на Амзи-паша, и Кямилъ-паша, синъ на Амзи-паша. И двамата оттамъ били откарани на заточение въ Мала-Азия. Слѣдъ шесть години Асанъ-паша умрѣлъ тамъ, а Кямилъ-паша билъ доведенъ въ Цариградъ, гдѣто умрѣлъ. Намѣсто Амзи-паша билъ туренъ царскиятъ пратеникъ Кьоръ Мехмедъ-бей, а Абдуранъ-паша наслѣдилъ братъ му Желядинъ.

Желядинъ-бегъ живѣлъ мирно при брата си и никакъ не се бъркалъ въ общитѣ работи. При такъво поведение той не билъ заподозрѣнъ отъ царството, за туй и билъ назначенъ на мѣсто Абдуранъ-паша. Като управителъ, той се показалъ много слабъ, та въвъ владѣнията му ставали много бунтове и гюрултии. Тѣй, когато агата му *Саитъ* отъ Порой грабналъ отъ с. Отунье хубавата мома *Спасена* и я потурчилъ, въ владѣнието му станалъ силенъ бунтъ, който съ голѣмъ трудъ могли да усмирѣтъ. Другъ пжтъ, когато намѣстникътъ му въ Гостиваръ, Дервишъ-царе, затворилъ 100-на души отъ с. с. Порой и Ласце, дигналъ се отново бунтъ, който усмирили само като отпуснали затворницитѣ. Но

отъ всичкитѣ тѣхъ най-голѣмъ е бунтътъ на Дервишъ-царе. Дервишъ-царе билъ миренъ жителъ отъ с. Палчица. Въ Тетово дошелъ въввѣ врѣмето на Желядинъ бега и слѣдъ малко билъ назначенъ за управителъ на Гостиваръ. Като управителъ, той се грижилъ само да държи въ редъ и покорностъ арнаутитѣ и да пази христианитѣ отъ тѣхнитѣ зулуми, а въ общитѣ работи слабо се мѣсилъ. Обаче по-послѣ той излѣзълъ отъ тази си пасивностъ и станжлъ единъ отъ заблѣжителнитѣ народни водители и герои. Въ туй врѣме царятъ поискалъ редифъ и отъ Тетовско. Арнаутитѣ силно възнегодували срещу това и били рѣшени да се биждтъ, но да не се подчинждтъ на царската заповѣдъ. Желядинъ-бегъ, като човѣкъ слабъ и нерѣшителенъ, се държалъ на страна отъ това движение. Прѣдводителъ на народа тогава станжлъ Дервишъ-царе. На чело на много башибозуци той прогласилъ себе си за царь, поради което захванжли до го викатъ Дервишъ-царе. Той потеглилъ за Тетово да сваля папата. При него се присѣединили и тетовскитѣ арнаути, и тѣй движението станжло всеобщо въ цѣлото владѣние на тетовскитѣ паши. Желядинъ-бегъ отначало страшно се развълнувалъ отъ това и искалъ да разруши града съ топове, но майка му го отклонила отъ това му намѣрение, и Желядинъ-бегъ избѣгалъ въ Скопье при Кѣоръ Мехмедъ-бега, отдѣто и не се върнжлъ вече. На мѣстото си оставилъ хаджи Хасана, а той отъ Скопье изпращалъ заповѣди и наставления. Затворенъ въ калето, х. Хасанъ за нѣколко врѣме удържалъ властѣта при всичкия натискъ на арнаутитѣ; слѣдъ врѣме Дервишъ-царе го свалилъ, отнелъ му властѣта и господарувалъ двѣ години до съвършенното си поражение. Дервишъ-царе съвѣтвалъ арнаутитѣ да искатъ отъ царя да имъ прости редифа и, ако той не имъ изгълни просбата, имъ се обѣщавалъ да ги поведе въ Цариградъ.

Въ сжщото врѣме Дервишъ-царе влѣзълъ въ сношение съ околнитѣ паши за общо дѣйствиe противъ новия режимъ. Дебърскитѣ и призренскитѣ не му склонили, а приципскитѣ и вранскитѣ се присѣединили съ него. Силна партия имало съ него и въ Скопье. Усиленъ така, Дервишъ-царе излѣзълъ отъ Тетово съ войска и въ кратко врѣме завоевалъ цѣло Скопско дору до Щипъ и Радовишъ. Скопскитѣ управителъ съ царската войска се затворилъ въ калето, гдѣто стоялъ нѣколко мѣсеца въ обсадено положение. Управлението на въстанжлитѣ арнаути било повѣрено на съвѣта на участвуващитѣ въ движението паши, който съвѣтъ е извѣстенъ подъ названието „Конграта“. Населението, особено мюсюманското, се раздѣлило на двѣ партии: едни за конграта, други за царя. Послѣдвало силно гонение противъ поддържницитѣ на новия царски режимъ: много отъ по-виднитѣ

хора отъ царската партия били затворени, други поругани и т. н. Султанътъ, за да ги усмири на врѣме, обѣщаль имъ прошка, догдѣто се приготви. Противъ Дервишъ-царе изпратени били Айрадинъ-паша и Исмаилъ-паша съсъ силна царска войска. Дервишъ-царе събралъ всичката съединена войска на арнаутитѣ и се срещналъ съ Айрадинъ-паша въ източния край на Скопското поле при с. Катланово. Айрадинъ-паша разположилъ войската си край лѣвия брѣгъ на рѣката. Пчиня, като прѣдварително развалилъ моста на тази рѣка, а Дервишътъ — въ края на полето, задъ село Катланово. Прѣзъ нощта Айрадинъ-паша прѣкаралъ отвѣдъ рѣката конницитѣ, а послѣ и пѣшациитѣ на височината надъ с. Катланово, гдѣто разположилъ войската и топоветѣ си въ кръгъ и отгдѣто отворилъ бой на Дервиша. Арнаутитѣ, особено качаниклитѣ и тетовцитѣ, нападнали съ голѣма сила царскитѣ войски. *Исмаилъ-Баталъ* съ голѣмъ юрушъ се хвърлилъ върху топоветѣ и прѣсѣкълъ каишитѣ на нѣколко отъ тѣхъ, а въ сѣщото врѣме дружината му пушкала съсъ силни залпове. *Еминъ-Бояна* отъ Тетово и много още други юнаци послѣдвали примѣра на Исмаилъ-Батала и съ голѣма яростъ се хвърлили върху топоветѣ. Но всичко това геройство имъ отишло напусто прѣдъ силата на топовнитѣ залпове и на систематичнитѣ нападения на редовната войска, за туй тѣ били разбити и трѣтили на бѣгъ. Трѣбва да се забѣлѣжи, че градъ Скопье, който цѣлъ почти е билъ съ арнаутитѣ, не взелъ участие въ битката, защото Кючукъ-бегътъ свѣртилъ топоветѣ отъ калето къмъ града и заплашилъ гражданитѣ съ туй, че ако нѣкой се осмѣли да излѣзе отъ града, цѣлиятъ градъ ще направи на прахъ и пепелъ. Слѣдъ побѣдата при Катланово Айрадинъ-паша, оставилъ въ Скопье малка войска, съ помощта на която Кючукъ-бегътъ излѣзълъ отъ калето и турилъ града въ обсадено положение. Осигуренъ отъ Скопье, Айрадинъ-паша се впусналъ да гони арнаутитѣ. Гонилъ ги до Призренъ и Прицино, догдѣто съвършено ги съсипалъ и растурилъ.

Въ сѣщото врѣме царски хора подигнали дебранитѣ противъ тетовци. Агата на тогавашния дебърски властителъ *Дели-бега* потеглилъ съсъ своитѣ дебрани за въ Тетово, но тетовци ги прѣчекали при с. Маврово (въ Мавровското поле) и ги разбили до кракъ. Разсърденъ отъ това, *Дели-бегъ* събралъ дебрани и матяни и на чело на 12,000 души дошълъ въ Тетово и прѣвзелъ го. Послѣдвали страшни гонения противъ привѣрженицитѣ на Дервишъ-царе: едни били обѣсени, други убити, заробени, а най-много изпратени на заточение.

Подиръ малко Айрадинъ-паша и Исмаилъ-паша, като усмирили и поуредили Горня-Албания, прѣко Шаръ се показали

съ войската си надъ Тетово и разположили топоветъ срещу града, за да сплашгтъ жителитъ му. Дели-бегъ, като видѣлъ, че не ще може да задържи въ ржцѣтѣ си Тетово, напуснѣлъ го. Пашитѣ влѣзали вѣтрѣ безъ всѣкакво съпротивление, унищожили пашалѣка и направили Тетово мюдюрлѣкъ.

Недоволнитѣ тетовски арнаути башибозуци подѣ прѣдводителството на Али-Дарала-ага се оттеглили въ Гостиваръ и послѣ се съединили съ бившитѣ си противници дебранитѣ.

Когато, слѣдъ урежданието на Тетово, царскитѣ паши поискали редифи и отъ владѣнието на Дарала-ага, дебранитѣ, бивши защитници на царскитѣ права, противъ тетовци, вѣстанѣли отъ своя страна и се рѣшили да се биѣтъ съ царскитѣ войски. Дебралитѣ и недоволнитѣ тетовци подѣ началството на Али-Дарала се разположили на Бистра-планина на пѣтя за Дебъръ, за да чакатъ пашитѣ, когато ще отиватъ за Дебъръ. Станѣлъ силенъ бой между царскитѣ войски и дебрано-тетовскитѣ башибозуци, въ който бой послѣднитѣ били разбити. Слѣдъ туй пашитѣ тържествено влѣзали въ Дебъръ, гдѣто наложили своя режимъ.

Али-ага побѣгнѣлъ въ Долни-Дебъръ. Тамъ съ Карафилъ-бега, който билъ тоска родомъ отъ Караферия, подигнѣли бунтъ противъ царя. Въ една битка съ царскитѣ войски Али-ага билъ убитъ. Карафилъ-бегъ избѣгалъ въ отечеството си, гдѣто подигнѣлъ на бунтъ тоскитѣ, а за началникъ на Долно-дебранскитѣ вѣстаници останѣлъ Зумберъ-ага, братъ на Али-Дарали, до тогава бинбашия.

Отъ Абдуранъ-паша останѣлъ сегашниятъ Реджепъ-паша Еминъ-бегъ, когото по-подиръ уби съ револверъ срѣдъ правителствения домъ братъ му Реджепъ-паша, когато бѣше тетовски каймакаминъ, и Акитъ-бей, който има ковацатѣ си въ с. Бардовци (Скопско).

Отъ Асанъ-паша Щипски останѣлъ Джаферъ-бегъ, който сега е на служба въ Цариградъ.

Отъ Джемядинъ-бега останѣлъ сегашниятъ Исадъ-паша тетовски, а за живота на Мехмедъ-паша синъ на Вели-бега и за заточаванието на Кямилъ-бега, синъ на Амви-паша, писахъ по-горѣ.

Освѣнъ този папински родъ въ Тетово има и другъ единъ, отъ който е Мехмедъ-паша, бившиятъ Битолски Алай-паша, а сега такъвъ въ Шкодра. Бащата на Мехмедъ-паша билъ чубукчия на старитѣ паши. Изпратенъ отъ тѣхъ въ Сърбия, той се отличилъ въ много боеве съ сѣрбитѣ, въ награда за което билъ прогласенъ за паша.

Съ въвежданieto новия режимъ дѣйствителната власть се отнела отъ рѣцѣтъ на папшѣ, но пакъ тѣ сж имали и иматъ въ Тетово по-голѣма сила отколкото самитѣ каймаками. Спрѣмо християнското население тѣ сж били и сж се показали мъчители, та много пѣти населението се е оплаквало отъ тѣхъ въ Цариградъ.

Папшѣ живѣжтъ зимно врѣме въ Тетово, а прѣвъ лѣтото — въ конацитѣ си въ с. Желино. Тѣ получаватъ пенсии отъ правителството, повече — за да не правѣтъ на населението насилия.

Скопскитѣ бегове въ Бародвци сж безъ значение, едно че въ Скопье не могатъ да иматъ власть и сила, друго че изгубихъ богатствата си.

Вѣлѣжка къмъ стр. 409.

Настоящата статия бѣше подъ печатъ, когато случайно ми попаднѣ на рѣка статията на покойния руски призренски консулъ Ястребовъ „Синанпаша и Кукли-бег“, въ Гласник XLIII.

Отъ потомцитѣ на Кукли-бега и днесъ въ Призренъ е имало единъ, на име Маликъ-бегъ, който още се прѣхранвалъ отъ имуществата на прѣпрѣдѣда си, оставени на вакѣфитѣ. Отъ него Ястребовъ е научилъ за Кукли-бега ето какво:

Кукли-бегъ е дошелъ тукъ отъ Бухара съ баща си Айредина. Тогава Кукли-бегъ се викалъ Мехмедъ. Айрединъ и Мехмедъ сж били едни отъ прѣдводителитѣ на турскитѣ дружини, които сж воевали по тѣзи мѣста. Въ награда за заслугитѣ била имъ отстъпена жупата Ополье въ Призренско, по западния склонъ на Шаръ пл. Тамъ Мехмедъ и баща му се заселили най-напрѣдъ въ Кукли, отъ което добилъ прѣвора Кукли-бегъ, сир. бегъ на с. Кукли. Кулата или „сарая“ на Кукли-бега билъ при с. Бродосанъ въ една дива и непристъпна мѣстность.

Въ 1793 год. Махмудъ-паша Шкодрански развалилъ по-голѣмата часть отъ кулата, отъ която сега стои едвамъ половината.

Маликъ-бегъ е казвалъ, че Кукли-бегъ е билъ управителъ на Битоля 18 години наредъ, но Г. Ястребовъ отрича това. И двата потвърждаватъ обаче, че той е владѣлъ и Тетово съ Тетовско, гдѣто и дошелъ прѣвъ пѣтъ съ баща си.

Кукли-бегъ е билъ набоженъ и фанатикъ турчинъ. Християнитѣ е мъчилъ твърдѣ много, като искалъ да ги застави да се турчѣтъ. Той е билъ страшилище за цѣло Призренско и Тетовско. Съ голѣми насилия той набралъ несмѣтни богатства не само въ своето владѣние, но и вънъ отъ него. Въ прѣдсмъртния си часъ Кукли-бегъ направилъ завѣщание, съ което оставилъ вснчкитѣ си имущества за приходъ на двѣтъ джамии, които той съградилъ. Той е оставилъ много здания въ Призренъ, Шкодра, Лѣшъ, Тетово и Скопие (единъ карванъ сарай въ бояджийската улица, който карванъ сарай — отъ три страни е заобиколенъ съ улица а отъ една страна — съ Серава), много къщи, нива и ливади въ селата въ Ополье, Призренско и Тетовско. Нѣкои отъ тѣзи владѣния и сега сж притѣжание на потомъка му Маликъ-бега, който по наследство е останълъ мутевеллия на неговата джамия въ Призренъ.

По думитѣ на Маликъ-бега Кукли-бегъ е умрѣлъ въ 1537 година на 40 годишна възраст. Той ималъ само едно дѣте, което умрѣло прѣди него.